

L'educació d'adults i l'aprenentatge al llarg de la vida: tendències i necessitats en temps de COVID-19

Isabel Sánchez-Guerrero *

Pilar Figuera **

Amèlia Tey ***

Resum

A escala global, l'activitat d'estudiants i docents de l'etapa d'educació d'adults s'ha alterat a partir de la crisi sanitària per la COVID-19. La literatura publicada en el transcurs dels mesos següents mostra que la temàtica ha estat present en diversos articles de reflexió i d'investigació. L'anàlisi de l'activitat científica permet identificar les fortaleeses, els nous marcs de referència i les necessitats emergents en el nou escenari, amb una visió de l'aprenentatge al llarg i ample de la vida. Comprendre quin ha estat l'impacte de la pandèmia en l'educació d'adults i quines són les noves condicions per a l'aprenentatge ens permet reflexionar sobre les accions que caldria desenvolupar, des de les institucions, per situar l'educació d'adults com un element clau que permet assolir els objectius orientats al desenvolupament ètic, cívic, social, cultural i laboral, i a la promoció personal.

Paraules clau

aprenentatge al llarg de la vida, COVID-19, educació d'adults, orientació, pandèmia

Recepció original: 1 de maig de 2021

Acceptació: 22 d'abril de 2022

Publicació: 15 de desembre de 2022

Introducció

L'expansió del virus SARS-COV-2 ha generat una crisi global que ha impactat en tots els àmbits de la vida social i institucional de les persones en totes les edats. En el sector de l'educació, l'impacte s'ha donat en tots els nivells educatius (OECD, 2020), amb una primera fase de tancament generalitzat de totes les escoles en molts països a partir de les recomanacions d'aïllament i distància social com a mesura preventiva decretada per l'Organització Mundial de la Salut (OMS) el març de 2020. Un 90% dels estudiants del món es van quedar molt temps fora de l'escola, segons la UNESCO (2020), portant com a conseqüència una alteració molt significativa de la vida comunitària i de les relacions interpersonals.

Les propostes desenvolupades des de l'OCDE amb l'informe de Reimers i Schleicher (2020), a partir d'un estudi de necessitats i respostes educatives emergents en 98 països,

(*) Isabel Sánchez-Guerrero és professora associada del Departament de Teoria i Història de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. Llicenciada en Pedagogia i doctoranda del programa Educació i Societat de la mateixa universitat. Membre de TRALS (Transicions Acadèmiques i Laborals). L'àmbit professional i d'estudi és l'orientació al llarg de la vida i la inclusió educativa. ORCID: 0000-0001-6651-0247. Adreça electrònica: isabel.sanchez@ub.edu

(**) Pilar Figuera és professora Titular d'Universitat del Departament de Mètodes d'Investigació i Diagnòstic en Educació de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. Doctora en Pedagogia. Membre de TRALS (Transicions Acadèmiques i Laborals). Els àmbits d'estudi són l'orientació i les transicions acadèmiques i laborals. ORCID: 0000-0002-5194-5085. Adreça electrònica: pfiguera@ub.edu

(***) Amèlia Tey és professora agregada del Departament de Teoria i Història de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. Llicenciada en Pedagogia, llicenciada en Psicologia i Doctora en Pedagogia. Membre del GREM (Grup en Recerca en Educació Moral). Els àmbits d'estudi principals estan relacionats amb l'aprenentatge, en l'educació moral i en valors. ORCID: 0000-0002-1438-6632. Adreça electrònica: atey@ub.edu

posen en relleu el desenvolupament de mitjans de comunicació per mantenir el contacte, la inclusió de l'aprenentatge en línia i l'augment de la comunicació i col·laboració entre els estudiants per afavorir l'aprenentatge i el benestar mutu. Malgrat tot, diversos col·lectius de la població han rebut directament les repercussions de la pandèmia i han vist com es modificaven les seves oportunitats laborals, socials i educatives (Amaro Agudo i Martínez Heredia, 2020; Rodríguez-Bailón, 2020) alterant les seves possibilitats diversificades d'aprenentatge.

L'educació d'adults no ha restat aliena a aquesta situació i l'activitat d'estudiants i docents d'aquesta etapa educativa en els Centres de Formació de Persones Adultes (CFA, a Catalunya) –i de manera extensa a escala internacional– també ha canviat per adaptar-se, com en molts altres nivells educatius. Aquest article aborda les principals afectacions sobrevingudes en el sector de l'educació d'adults arran de la pandèmia per la -19 per, així, identificar les fortaleeses i les necessitats emergents en el nou marc d'aprenentatges. Amb aquest propòsit i amb la intenció de no centrar-nos únicament en el context català i espanyol (donat que aquest ha estat un fenomen de caràcter mundial) es consulta la literatura publicada a partir de l'abril de 2020 sobre l'educació d'adults i l'aprenentatge al llarg de la vida mitjançant una anàlisi de la producció científica indexada en diverses bases de dades d'educació des de l'inici de la pandèmia.

Concretament, aquest treball, pretén donar respostes a: Quin ha estat l'impacte de la pandèmia de la -19 en l'àmbit de l'educació d'adults? Quines han estat les condicions per a l'aprenentatge dels estudiants joves i adults? Quines han estat les necessitats emergents del professorat i dels estudiants d'aquest camp de l'educació?

Marc conceptual

L'educació d'adults i l'aprenentatge al llarg de la vida

L'educació d'adults representa, com a etapa educativa, un procés d'emancipació alineat amb el desenvolupament personal, comunitari i social i permet –com a facilitadora de l'aprenentatge al llarg de la vida– assolir els objectius orientats a la realització personal i al desenvolupament cívic, social, cultural i laboral (Belando-Montoro, 2017). Ha de facilitar, per la seva flexibilitat, l'accés a l'aprenentatge, la inclusió social a tots els ciutadans i, l'equilibri entre les responsabilitats (familiars, laborals i altres) de la persona adulta i la continuïtat del propi procés d'aprenentatge.

Els avantatges de l'educació d'adults es tradueixen en un augment de la participació ciutadana, millor salut i benestar individual (EACEA P9 Eurydice, 2011), amb xarxes familiars i socials més enfortides i augment del capital social (Schuller, 2004). És per això que la UNESCO (2020), com a organisme internacional, a través de l'Institut of Lifelong Learning (UIL) posa el focus en l'aprenentatge al llarg de la vida i l'educació d'adults com a element clau per afrontar els reptes econòmics, socials i ambientals ja assenyalats en els seus Objectius del Desenvolupament Sostenible de l'Agenda 2030 (UNESCO, 2017).

La nova visió de l'educació que incorpora la premissa que l'aprenentatge es fa *al llarg* i a l'*ample* de la vida pretén ser el principi organitzador dels sistemes educatius que ha de facilitar la creació d'oportunitats d'aprenentatge formals, no formals i informals a les persones de qualsevol edat (UNESCO, 2014). Aquest canvi de mirada requereix caminar

cap a un aprenentatge pel desenvolupament personal i una adquisició de competències en qualsevol moment i etapa vital.

L'aprenentatge al llarg de la Vida (ALV) o *lifelong learning* es pot entendre a partir dels seus dos conceptes principals: aprenentatge i vida (Valdés-Cotera et al., 2013). Per tant, s'entén que l'aprenentatge es dona des del moment en què les persones naixem fins que morim. Les obres de Torres (2009, 2010) són clarificadoras per entendre que l'aprenentatge al llarg de la vida és un principi que comprèn totes les possibilitats de formació sobre qualsevol àrea de coneixement i, en qualsevol moment de la vida d'una persona; inclou, per tant, els aprenentatges del sistema educatiu i els que es donen a fora d'ell, incorporant el conjunt d'espais, llocs, institucions i pràctiques de la vida on les persones participem i aprenem (família, feina, sistema educatiu, esports, Internet, amistats...).

Aquesta comprensió de l'educació i de l'aprenentatge valora tots els aprenentatges (Orlović Lovren i Popović, 2018) que es fan en el cicle vital i suposa un model inclusiu d'educació i aprenentatge en el qual el procés és bidireccional; dona cabuda a totes les persones que interaccionen, tant als ensenyants com els aprenents. Tots els actors socials tenen, així, un paper important en el desenvolupament i la transformació educativa. Aquesta visió holística de l'educació posa el focus en l'aprenentatge i el reconeix com un bé comú (Torres, 2009).

Tot i que és freqüent associar el terme aprenentatge al llarg de la vida amb l'educació d'adults, seguint el raonament anterior entenem que aprenentatge al llarg de la vida i educació d'adults no són sinònims, però estan estretament relacionats. L'aprenentatge, amb una dimensió essencialment col·lectiva i social, ens permet incloure molts més espais de la vida de la persona i, l'educació d'adults –que engloba educació, capacitació i formació– és part del continu d'aprenentatge al llarg i ample de la vida, com sostenen diversos autors (Aspin et al., 2012; Orlović-Lovren i Popović, 2018; entre d'altres).

Tanmateix, l'educació d'adults és un terme difícil de delimitar, ja que l'evolució del concepte ha estat vinculat a canvis i transformacions de la societat al llarg de la història. En la V Conferència Internacional d'Educació d'Adults, a Hamburg, la UNESCO (1997) ja s'estableix que aquest tipus d'educació representa una diversitat de processos d'aprenentatge, formal o no, gràcies als quals les persones adultes, al llarg de les seves vides desenvolupen les seves capacitats, milloren les seves competències tècniques o professionals o les reorienten per atendre les seves necessitats i les de la societat. Per tant, l'educació d'adults abasta un camp molt ampli que comprèn l'educació formal, la no formal i la informal, inclou l'educació bàsica i l'educació contínua, l'educació pel desenvolupament professional i l'educació permanent. En la Recomanació sobre l'Aprenentatge i l'Educació d'Adults (UNESCO, 2016) es defineixen tres espais fonamentals en relació amb l'aprenentatge i l'educació d'adults: alfabetització i competències bàsiques; educació permanent i competències professionals; i educació comunitària, popular o liberal i competències per la ciutadania. L'aprenentatge i l'educació d'adults suposen, per tant, activitats i processos constants d'adquisició, reconeixement, intercanvi i adaptació de competències.

Com a conseqüència de la crisi sanitària, és pertinent visualitzar l'estat de la qüestió en l'àmbit internacional per copsar quines han estat les temàtiques identificades com a més significatives i, alhora, contribuir a la reflexió del camp educatiu formal d'adults.

Metodologia

Conèixer la producció científica en l'àmbit de l'educació d'adults en un període concret ens ajuda a detectar temàtiques i tendències que configuren un nou marc de coneixement. En aquest sentit, les revisions sistemàtiques de la bibliografia (Zawacki-Richter et al., 2020) ofereixen un mètode que ens permet obtenir informació sobre l'estat de la qüestió en un moment històric concret (des de l'abril de 2020 a l'abril de 2021) i en l'àrea determinada de l'educació d'adults, a partir una cerca àmplia, exhaustiva i objectiva, per localitzar treballs referents a un tema i sintetitzar la informació disponible.

La revisió –com a estudi en si mateix– a través de fonts externes i a partir d'uns interrogants prèviament formulats per a la recollida i l'anàlisi de dades pretén conèixer l'impacte en l'educació d'adults, les condicions per a l'aprenentatge dels estudiants joves i adults i les necessitats emergents del professorat i dels estudiants d'aquest camp de l'educació.

A continuació presentem el procediment seguit per dur a terme la revisió i l'anàlisi bibliogràfica, de manera sistematitzada, i oferim els principals resultats.

Procediment

Selecció de paraules clau, criteris de cerca i bases de dades

Atès que el període de publicació és molt restringit, la cerca es fa de forma extensiva en vuit bases de dades: APA PsycArticles, APA Psycinfo, Eric, Psycodoc, Scopus, Teacher Reference Center, i Web of Science. Des del portal CRAI-UB de la Universitat de Barcelona, i a través del proveïdor EBSCO, accedim a la base de dades Educational Resources Information Center (ERIC), que dona accés a la literatura relacionada amb educació i recull informació provinent del RIE (Resources in Education) i del CIJE (Current Index to Journals in Education) i, al Teacher Reference Center, que proporciona l'accés a revistes indexades a bases de dades revisades per parells i avaluades per un comitè d'experts. S'inclouen també les bases de dades específiques de psicologia: Psycodoc, APA PsycArticles, APA Psycinfo. Es complementa la cerca amb les bases de dades multidisciplinàries Scopus i Web of Science que recullen publicacions internacionals d'impacte.

Els termes utilitzats com a motors de cerca són: *adult education*, *lifelong learning* i . Aquests descriptors ens permeten acotar els resultats en l'esfera de l'educació formal d'adults a nivell internacional. La cerca es fa seguint la combinació *adult education i covid* i *lifelong learning i covid*.

Els criteris d'inclusió establerts són els següents:

- Articles d'investigacions i publicacions acadèmiques de caràcter teòric de l'àrea de l'educació d'adults.
- Descriptors relatius a l'educació d'adults – aprenentatge al llarg de la vida – .
- Anàlisi de l'impacte de la -19 en l'educació d'adults.
- Publicat en el període establert (abril 2020-abril 2021).
- Escrits en anglès o castellà.
- Accés obert a text complet.

Els criteris d'exclusió per la selecció dels treballs són:

- Publicacions que siguin revisions, informes, llibres i capítols de llibres.
- Investigacions i treballs realitzats en altres sectors de l'educació (universitat, centres d'educació infantil, primària i secundària, centres de formació professional...).

Cerca i sistematització de la informació

En la taula 1 es fa palès que l'educació d'adults i l'aprenentatge al llarg de la vida ha estat una temàtica tractada per la comunitat científica internacional durant el període revisat, essent la base de dades Scopus la que ofereix un major nombre de resultats.

Taula 1. Nombre d'articles, base de dades i descriptors utilitzats

Base de dades		Resultats
EBSCO	«adult education» and «co-vid»	1
	«lifelong learning» and «co-vid»	12
Scopus	«adult education» and «co-vid»	9
	«lifelong learning» and «co-vid»	16
Web of science	«adult education» and «co-vid»	11
	«lifelong learning» and «co-vid»	3

Font: Elaboració pròpia

L'extracció de les dades es fa en una taula on es recull: l'autoria i la data de publicació, la base de dades, la revista on s'ha publicat, el país de realització de l'article, l'objectiu de l'article, el títol, les paraules clau i el DOI.

Una vegada seleccionades les publicacions es porta a terme una revisió exhaustiva per aplicar els criteris d'inclusió i exclusió, on s'observen repeticions d'un mateix article en diverses bases de dades. S'eliminen les duplicacions i els treballs referits a altres àrees de l'educació (universitat, escoles d'altres etapes educatives, centres de formació professional, educació familiar...). La lectura dels resums permet copsar els aspectes més rellevants, comuns i significatius de les publicacions i que porten a identificar la temàtica, l'objectiu de l'article, el col·lectiu a qui s'adreça i les implicacions de la pandèmia -19 en l'educació d'adults.

Resultats

Convé destacar, dels primers resultats de les cerques, la concentració de les publicacions en la revista especialitzada *International Review of Education* i, en particular, en el número 66 (5-6) publicat el desembre de 2020 amb un total de disset articles sobre les repercussions de la pandèmia en l'educació i, amb cinc treballs relacionats amb l'educació d'adults. La seva periodicitat bimensual, l'especialització en l'educació, la importància que ha donat al tema dedicant-hi un doble monogràfic el desembre de 2020, l'impacte (SJR 0.388 el 2019 segons la base de dades Scopus) i la visió internacional que ofereix fan que prioritzem l'atenció de la nostra anàlisi en aquesta publicació.

El número total de les publicacions seleccionades per aquest estudi exploratori, considerant l'estratègia de cerca i els criteris d'inclusió, és de nou articles publicats entre l'abril de 2020 i abril del 2021, que es detallen en la taula 2. Atesa la immediatesa i la novetat del fenomen, només un dels treballs consisteix en un estudi d'investigació en el camp de l'educació d'adults i la resta són de caràcter conceptual. La majoria dels articles ofereixen una anàlisi reflexiva sobre l'impacte de la -19 en l'educació d'adults i fan propostes de marc de referència en contrast amb evidències existents.

Taula 2. Autors, tipus, contingut i títol dels articles

<i>Autors</i>	<i>Tipus</i>	<i>Contingut</i>	<i>Títol</i>
Bjursell (2020)	Teòric	Proposta de marc de referència per a la comprensió del fenomen sobrevingut per la pandèmia de la -19 a partir del concepte de disjunció de l'educador d'adults Peter Jarvis.	<i>The COVID-19 pandemic as disjuncture: Lifelong learning in a context of fear</i>
Boeren et al. (2020)	Teòric	Reflexió sobre la nova situació sobrevinguda per la -19 en l'aprenentatge de les persones adultes i les repercussions futures en les polítiques, les pràctiques i la investigació.	<i>COVID-19 and the Future of Adult Education: An Editorial</i>
Eschenbacher i Fleming (2020)	Teòric	Reflexió sobre els reptes per a l'aprenentatge al llarg de la vida amb una proposta de marc de referència a partir de la teoria transformadora de l'aprenentatge (TL) de l'educador d'adults nord-americà Jack Mezirow.	<i>Transformative dimensions of lifelong learning: Mezirow, Rorty and COVID-19</i>
Green et al. (2020)	Teòric	Proposta d'un marc d'adaptabilitat a partir dels treballs de la politòloga Kathleen Thelen i l'economista i filòsofa Amartya Sen amb una descripció d'exemples d'adaptació flexible i equitativa al canvi.	<i>Preparing education for the crises of tomorrow: A framework for adaptability</i>
James i Thériault (2020)	Teòric	Reflexió sobre la situació actual de l'educació d'adults, posant l'èmfasi en els contextos del Canadà i Regne Unit i els canvis sobrevinguts en aquest àmbit de l'educació.	<i>Adult education in times of the COVID-19 pandemic: Inequalities, changes, and resilience</i>
Käpplinger i Lichte (2020)	Recerca	Estudi Delphi internacional per analitzar els efectes immediats i esperats de la pandèmia -19 en l'educació i l'aprenentatge d'adults amb la participació de més de 50 experts internacionals en l'educació d'adults.	<i>The lockdown of physical co-operation touches the heart of adult education: A Delphi study on immediate and expected effects of COVID-19</i>
Lopes i McKay (2020)	Teòric	Reflexió sobre el paper de l'educació d'adults com a eina per promoure l'acció social i comunitària i la relació entre l'alfabetització i la salut, per oferir un marc de referència per atendre a l'emergència de la -19 i altres futures.	<i>Adult learning and education as a tool to contain pandemics: The COVID-19 experience</i>

Autors	Tipus	Contingut	Títol
Stanistreet et al. (2020)	Teòric	Reflexió sobre les implicacions de la pandèmia de la -19 en l'educació d'adults, amb la recerca com a element clau per construir nous marcs de referència.	<i>Education in the age COVID-19: Understanding the consequences.</i>
Waller et al. (2020)	Teòric	Reflexió sobre les desigualtats socials i la crisi sanitària de la -19 i, com contribuir des de l'educació, com a bé públic, en benefici de la societat.	<i>Lifelong education, social inequality and the COVID-19 health pandemic</i>

Font: Elaboració pròpia

A més, cal ressaltar que tres revistes especialitzades en l'educació d'adults amb periodicitat anual dediquen l'editorial a aquest fenomen, *Adult Education Quarterly*, *International Journal of Lifelong Education* i *Studies in the Education of Adults*.

L'editorial de la revista *Adult Education Quarterly*, signada per Boeren et al. (2020) emmarca l'impacte en les condicions socials i educatives dels estudiants i del professorat, la digitalització i la docència en línia i assenyalen els reptes de futur en l'educació d'adults. Els editors Waller et al. (2020) en la *International Journal of Lifelong Education* interpel·len als investigadors i educadors d'adults a reflexionar sobre aquesta crisi per contribuir des de l'educació, com a bé públic, en benefici de la societat. També James i Thériault (2020), en l'editorial de *Studies in the Education of Adults* reflexionen sobre la situació actual de l'educació d'adults, posant l'èmfasi en els contextos del Canadà i Regne Unit i els canvis sobrevinguts en aquesta esfera de l'educació.

La lectura completa dels textos concreta les característiques de l'impacte de la pandèmia -19 en l'educació d'adults, els resultats o tendències principals i les seves implicacions. Sorgeixen alguns temes comuns que pretenen comprendre què ha succeït en l'àmbit de l'educació d'adults en els darrers mesos a conseqüència de la crisi sobrevinguda per la pandèmia de la -19. Això facilita comprendre, també, els canvis que s'esdevenen i quins són els reptes de futur.

Les publicacions esperen contribuir a una reflexió que porti a configurar una societat capaç d'abordar aquestes situacions, centrades a donar respostes que garanteixin la sostenibilitat, l'equitat i el benestar personal, comunitari i social. Ofereixen l'oportunitat d'observar com funcionen les institucions (Green et al., 2020) per situar la importància de la transformació i la renovació i, així, obrir possibles camins, amb nous marcs de referència (Bjursell, 2020; Eschenbacher i Fleming, 2020; K  pplinger i Lichte, 2020; Lopes i McKay, 2020). Es posa en relleu com l'educació d'adults s'ha d'entendre com una eina eficaç i com un element necessari per promoure l'acció social i comunitària (Bjursell, 2020; Lopes i McKay, 2020)

En la majoria d'articles se subratlla l'alteració de les activitats i les pràctiques educatives, tant en l'espai institucional, com en l'espai personal dels estudiants i del professorat i com el canvi sobtat ha sacsejat les desigualtats existents en l'educació. Es posa en valor com les institucions han respost de manera creativa activant acceleradament l'ensenyament a distància i com aix   ha evidenciat, també, les mancances dels centres educatius (K  pplinger i Lichte, 2020), el professorat i els estudiants i les situacions de desigualtat i s'assenyala com és de necessària la tasca dels agents educatius de l'educació d'adults (Eschenbacher i Fleming, 2020).

La immediatesa de les dades, la novetat de l'objecte d'estudi i la rapidesa amb què aquest evoluciona ens mou a ampliar la informació obtinguda de la primera cerca amb una recerca bibliogràfica més àmplia en la base de dades Google Scholar (o Google Académico); d'aquesta manera, en la discussió es contrasta aquesta informació amb publicacions relacionades amb la -19 i l'educació, analitzant de manera especial els textos de les publicacions que es refereixen de manera manifesta a l'educació formal i que permeten conèixer la influència de la pandèmia recent en el camp de l'educació, les condicions per a l'aprenentatge dels estudiants joves i adults i les necessitats emergents del professorat i dels estudiants d'aquesta àrea de l'educació.

Discussió i conclusions

De manera generalitzada, a partir de l'anàlisi realitzada, els treballs posen l'accent en l'impacte en els estudiants, el professorat i les institucions d'educació d'adults. Ressalten el valor de l'aprenentatge al llarg de la vida i la necessitat de comprendre la nova situació i manifesten, com a eix transversal a tots, la irrupció de les tecnologies en els processos d'ensenyament i aprenentatge, l'alteració en les formes de relació i d'interacció i les noves formes d'acompanyament docent. Alguns treballs, assenyalen especialment les condicions de desigualtat social i educativa dels estudiants, les repercussions de la docència en línia, les condicions per a l'aprenentatge i la tasca docent com a factor determinant en tot el procés.

De fet, des de fa més d'un any, l'ensenyament i l'aprenentatge s'han mogut essencialment amb una combinació forçada (Käpplinger i Lichte, 2020) d'aprenentatge presencial i en línia, per proporcionar una major versatilitat i oportunitat d'interacció i així evitar l'augment de les desigualtats socials i educatives (Reimers i Schleicher, 2020). El fet de comunicar-nos remotament ha esdevingut un fet quotidià. La manca de recursos tecnològics en l'entorn formal de l'educació d'adults ha estat una barrera afegida (James i Thériault, 2020) que ha impactat considerablement en la trajectòria educativa de moltes persones. Si la tecnologia pot ser una manera adequada de facilitar l'aprenentatge de les persones joves i adultes, cal tenir present que n'hi ha que no tenen dispositius tecnològics o disposen d'equips limitats, compartits o amb una connexió a Internet poc fluida o poques habilitats d'alfabetització digital per poder seguir un aprenentatge autònom en un entorn virtual (Boeren et al., 2020). Per tant, la possibilitat d'aprofitar l'aprenentatge en línia es veu molt malmesa, ja que la connexió a internet es fa des de telèfons mòbils, sovint, com a font principal d'accés a Internet, amb ús limitat de dades.

A més, la vulnerabilitat social i econòmica de molts estudiants joves i adults (Boeren et al., 2020) ha estat, malauradament, evidenciada, destacant les desigualtats que caracteritzen aquest camp d'intervenció. Persones amb nivells més baixos de qualificació, feines més precàries i/o sense feina, que ja tenien poques probabilitats de seguir en el sistema educatiu o de retornar a la formació, veuen incrementades les barreres per a l'aprenentatge i la participació. En aquest nou escenari, han emergit nous reptes i s'han evidenciat les desigualtats per raó de discapacitat (Moreno-Rodríguez et al., 2020), edat, gènere, ètnia, i origen (Blundell et al., 2020), agreujades per les condicions econòmiques (Rodríguez-Bailón, 2020). Tot i les inversions extraordinàries i significatives per garantir suports (tecnològics, acadèmics i emocionals) als alumnes, els esforços comunitaris han estat determinants per bastir aquesta etapa del sistema educatiu durant el context actual.

Pel que fa al professorat, cal remarcar que fa esforços per continuar vinculat amb els seus estudiants (Käpplinger i Lichte, 2020) i donar-hi suport (Boeren et al., 2020) amb tota la seva heterogeneïtat amb un perfil d'estudiants molt divers en el seu origen, edats, motivacions i trajectòria personal, educativa i laboral. Un suport, el del professorat, que pretén mantenir el vincle, sostenir el compromís i l'esforç amb una actitud compromesa i transformadora de les situacions socials des de la seva pràctica educativa (Giroux et al., 2020) i amb un aprenentatge transformador (Eschenbacher i Fleming, 2020) que permet adoptar una dimensió crítica i afrontar millor algunes situacions individuals i col·lectives. La comunicació amb els estudiants per part del professorat (Tarabini i Jacovkis, 2020) s'ha diversificat i ampliat movent les classes a una modalitat virtual amb les tecnologies digitals (correu electrònic, telèfons, videoconferències, missatgeria instantània, xarxes socials...) per suplir, quan cal, la presencialitat en totes les etapes educatives.

La tasca docent ha implicat dominar eines pedagògiques alternatives de forma immediata, desenvolupar noves competències comunicatives, emocionals i d'orientació als estudiants (López-Martín, 2020), per atendre, així, tant la dimensió acadèmica com la social i personal dels estudiants. Això ha generat un estrès i ansietat addicional (James i Thériault, 2020) i una exigència immediata d'adquirir nous aprenentatges relatius a competències digitals (Eschenbacher i Fleming, 2020; Käpplinger i Lichte, 2020) i de gestió emocional.

Els estudiants i els docents han mostrat la seva fortalesa, en una situació de disjuntiva, per generar nous coneixements i aprendre a fer el que feien de manera diferent, posant en joc funcions cognitives i/o emocionals (Bjursell, 2020). L'acceptació de la pròpia fragilitat (Alcañiz, 2020) en un context d'incertesa fa centrar l'atenció en un mateix i, també, en l'altre. La soledat provocada pel distanciament social, ha fet aflorar en algunes persones emocions negatives i estats d'ansietat i angonya (Sher, 2020) que requereixen un acompanyament proper. Així, acompanyar i aprenentatge (Tarabini i Jacovkis, 2020) es confirmen imprescindibles en totes les pràctiques educatives. Ha estat, una vegada més, a través de l'educació que hem descobert les necessitats i voluntats de l'altre. Això ha evidenciat la necessitat i la urgència de reforçar el compromís ètic i moral per part de les institucions educatives i els seus professionals, que lluny d'incidir en aprenentatges únicament tècnics també ho fan en allò relacionat amb les competències morals des d'un aprenentatge ètic (Buxarrais i Tey, 2019). Ens fa plantejar també quin tipus d'acompanyament i orientació es fan necessaris, per part del professorat per generar condicions d'aprenentatge, des de la relació i per la relació.

En aquest context educatiu actual, l'acció tutorial i l'orientació són ineludibles per detectar les potencialitats i necessitats de l'alumnat (Cáceres-Muñoz et al., 2020). L'orientació és un instrument tant per fer efectiu l'aprenentatge al llarg de la vida (Marzo, 2012) com per ajudar a les persones en la definició de les seves pròpies capacitats i habilitats per reaccionar davant les diferents eleccions de la vida (Loioidice, 2012), gestionar les transicions i construir el seu projecte acadèmic i professional, tal com assenyalen Figuera i Massot (2013) i Rodríguez i Llanes (2015). La naturalesa omnipresent i processual de l'aprenentatge també eleva la naturalesa multidimensional (cognitiva, emocional i afectiva, social i relacional, ètica i axiològica) de la persona que aprèn (Loioidice, 2012). Per tant, l'acompanyament esdevé clau en el procés d'aprenentatge i el suport acadèmic, afectiu i emocional es fan imprescindibles. En aquest escenari, la qualitat dels processos d'ensenyament i aprenentatge s'incrementa, i més encara quan ens referim a l'educació d'adults –en escoles i també a la universitat–, en la mesura en què els professionals

desenvolupen les seves funcions procurant assolir nivells òptims de responsabilitat en totes les seves dimensions, incorporant en el seu model formatiu pràctiques docents i d'aprenentatge que integrin la formació ètica dels/les estudiants, per a la pràctica professional i per a l'exercici dels i les futurs/es ciutadans/es (Martínez et al., 2002; Boni i Lozano, 2007).

L'educació d'adults representa l'espai idoni per desenvolupar l'orientació, per fomentar canvis que conduïxin a una promoció social i educativa exitosa. L'orientació al llarg de la vida o *lifelong guidance* considerada com «un procés continu que permet a les persones de qualsevol edat i en qualsevol moment de la seva vida, determinar les seves capacitats, competències i interessos, prendre decisions en matèria d'educació, formació, treball i gestionar el recorregut de la seva vida personal» (Consejo de la Unión Europea, 2008; CEDEFOP, 2006, 2018) és una de les altres prioritats, en matèria educativa, que es potencia des de la Unió Europea (UE). The European Lifelong Guidance Policy Network (ELGPN), la xarxa que desenvolupa polítiques, sistemes i pràctiques en l'àmbit de l'orientació en els països de la UE, representa l'aposta per l'orientació, considerada un factor determinant perquè impacta directament en els resultats educatius, els resultats econòmics i laborals i, els resultats socials (Hooley, 2013) d'un país; millora el capital competencial de la població, els resultats de la inversió en formació i l'eficàcia del mercat de treball i el desenvolupament de les societats (CEDEFOP, 2017, 2019). Manzanares Moya i Sanz López (2018) reforcen que, en una societat que proclama la necessitat absoluta de formar-se permanentment i en què les possibilitats de transició es multipliquen, una persona ha d'aprendre a orientar-se en tot moment. Afegeixen, que l'orientació esdevé, per tant, una acció educativa en què l'orientador passa a ser al mateix temps formador i tutor.

Tant l'aprenentatge al llarg de la vida com l'educació d'adults són cabdals en la nostra societat de canvis constants, ja que afavoreixen la millora de la qualificació de les persones i les oportunitats de promoció personal i professional. En aquests moments, com a efecte de la globalització de la societat i amb les noves condicions de la pandèmia recent de la -19 es fa inexcusable, per part de les institucions, motivar una educació per a tothom, garantir l'accés a l'aprenentatge per a qui necessiti adaptar-se a les noves exigències o simplement vulgui continuar aprenent (Mejías i Usán, 2018) i afavorir solucions flexibles i personalitzades, centrades en arribar als grups més vulnerables, per mantenir a les persones en l'educació. Disposar de la formació i les competències necessàries per respondre a les demandes vitals, socials i laborals permet a la persona participar activament de la comunitat i progressar en l'àmbit personal. En aquest sentit, estructurar els sistemes educatius i d'orientació amb la finalitat de promoure accions que facilitin i incrementin l'educació de persones joves i adultes és una obligatorietat que tenen i comparteixen, en el context europeu, tots els seus països membres.

Si bé considerem que l'etapa educativa de l'educació d'adults ha de representar un procés d'emancipació i de desenvolupament personal, comunitari i social, en aquesta nova normalitat cal garantir l'equitat en l'accés a l'aprenentatge d'una manera flexible i inclusiva, que permeti la participació i la continuïtat de totes les persones que en formen part. La resposta de les institucions ha d'anar alineada a un model de desenvolupament integral, més enllà del paradigma escolar actual de caràcter compensatori i de segona oportunitat (Casamitjana et al., 2005). Les accions que prenguem a partir d'ara en el camp de l'educació, adoptant nous marcs de referència i incorporant l'etapa de l'educació d'adults, determinaran si seguim la mateixa inèrcia que portàvem, o bé, si tracem un nou camí a seguir que ens porti a configurar una societat més justa i inclusiva, democràtica i

sostenible (Stanistreet et al., 2020). En destaquem la consideració del clima de centre, la relació educativa, les metodologies, la manera d'avaluar i també la participació i relació amb la comunitat. I és que, educativament, la consideració i la manera com s'incideix en tots els àmbits esmentats, influeix tant en el procés com en els efectes de les accions que es realitza. Enfortir les aliances i les vinculacions afectives per assolir una comunicació interpersonal propera, autèntica i consistent, una pedagogia de la proximitat, és essencial perquè algú es deixi educar (Núñez, 2016). I això, únicament ho aconseguim des d'una visió del professional com a tècnic alhora que ètic.

Abans de finalitzar, també voldríem assenyalar que l'orientació en l'espai de l'educació d'adults, tot i ser un tema que està despertant l'interès en la comunitat educativa i investigadora, ha tingut poca tradició i les recerques a Espanya en aquesta temàtica són escasses (González-Herrera et al., 2017; Mejías i Usán, 2018; Soldevila et al., 2020); en aquesta línia, les últimes publicacions a escala estatal i internacional destaquen la importància de l'orientació i la tutoria al llarg de tota la vida (Alcoforado, 2013; Arthur i McMahon, 2019; Colomer, 2010, 2013; Colomer i Fló, 2010; Taveira i Rodríguez Moreno, 2010; ELPNG, 2015; Figuera, 2013; Lent i Brown, 2020; Mann, 2020; McMahon i Watson, 2015; Manzanares Moya i Sanz López, 2018; Padilla-Carmona et al., 2014; Rodríguez i Llanes, 2015, 2019; Savickas, 2012).

Segons les estimacions del CEDEFOP (2020) en el període de pandèmia, a la Unió Europea el paper de l'orientació professional ha esdevingut cada vegada més important per les persones i la societat, amb un augment generalitzat en la demanda d'orientació, activitats relacionades amb el suport per a la transició al món del treball, la formació i l'actualització de competències, requerint, per part dels països membres, polítiques i iniciatives que facilitin la participació dels adults en l'aprenentatge. Mann (2020), en aquesta direcció, reivindica una orientació acadèmica i professional obligatòria, en un moment de canvis i d'incerteses i en què les persones joves i adultes es formen durant un temps més perllongat.

La producció científica en el període analitzat posa de manifest que hi ha una preocupació per la temàtica de l'educació en general i, en la recerca en l'educació d'adults, en particular. Cal tenir en compte que en el moment de tancar aquest article, la majoria d'estudis realitzats en aquest sector de l'educació formal estan pendents d'ésser publicats, ja que diverses revistes especialitzades han anunciat que el proper número contindrà més treballs relacionats amb la influència de la -19 en l'educació d'adults. En aquest sentit, aquest article ha aspirat a aportar algunes evidències i reflexions envers una situació mundial que és encara en procés i, per tant, caldrà estar amatents a aquestes publicacions per ampliar els coneixements i les possibilitats d'intervenció.

Referències

- Alcañiz (16 d'abril de 2020) «Deures de la formació de persones adultes (per després d'aquesta crisi)». *El diari de l'educació* [en línia] <https://diarieducacio.cat/deures-de-la-formacio-de-persones-adultes-per-despres-daquesta-crisi/> (Recuperat el 20 d'abril de 2021)
- Alcoforado, L. (2013) «Estrategias, retos y recursos para los orientadores en el escenario de la educación y la formación a lo largo de la vida», a P. Figuera (Coord.), *Orientación profesional y transiciones en el mundo global. Innovaciones en orientación sistémica y en gestión personal de la carrera*. Barcelona, Laertes, p. 21-50.
- Amaro Agudo, A. i Martínez Heredia, N. (2020) «Importancia de la educación inclusiva y justicia social en época de pandemia». *Revista Internacional De Apoyo a La inclusión, Logopedia, Sociedad y Multiculturalidad*, núm. 6(3), p. 135-144. <https://doi.org/10.17561/riai.v6.n3.10>
- Arthur, N. i McMahon, M. (2019) *Contemporary theories of career development: international perspectives*. Nova York, Routledge.
- Aspin, D. N., Chapman, J. D., Evans, K. i Bagnall, R. G. (Eds.) (2012) *Second international handbook of lifelong learning*. Melbourne, Springer.
- Belando-Montoro, M.R. (2017) «Aprendizaje a lo largo de la vida. Concepto y componentes». *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 75, p. 219-234. OEI/CAEU.
- Bjursell, C. (2020) «The COVID-19 pandemic as disjuncture: Lifelong learning in a context of fear». *International Review of Education*, núm. 66, p. 673-689 <https://doi.org/10.1007/s11159-020-09863-w>
- Blundell, R. Costa, M. Joyce, R. i Xu, X. (2020) «Covid-19 and inequalities». *Fiscal studies*, núm. 41 (2), p. 291-319. <https://doi.org/10.1111/1475-5890.12232>
- Boeren, E.; Roumell, E. A. i Roessger, K.M. (2020) «COVID-19 and the future of adult education: an editorial». *Adult education quarterly journal*, núm. 70 (3), p. 201-204.
- Boni A. i Lozano, J.F. (2007) «The generic competences: an opportunity for ethical learning in the European convergence in higher education». *Higher Education*, num. 54, p. 819-831.
- Buxarrais, M.R. i Tey, A. (2019) «La cara ètica del 'bon' mestre: ethos docent, identitat professional i lideratge moral». *Temps d'Educació*, núm. 57, p. 91-109.
- Cáceres-Muñoz, J.; Jiménez Hernández, A. S. i Martín-Sánchez, M. (2020) «Cierre de escuelas y desigualdad socioeducativa en tiempos del Covid-19. Una Investigación Exploratoria en Clave Internacional». *Revista Internacional de Educación para la Justicia Social*, núm. 9 (3), p. 199-221. <https://doi.org/10.15366/riejs2020.9.3.011>
- Casamitjana, M.; Casanovas, M. i Formariz, A. (2005) *La formació de les persones adultes a Catalunya: propostes per afavorir la participació i evitar la desigualtat*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- CEDEFOP (2006) *Mejorando las políticas y sistemas de orientación continua. El uso de herramientas de referencia comunes en Europa*. Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.
- CEDEFOP (2017) *Investing in skills pays off. The economic and social cost of low-skilled adults in the EU*. Publications Office of the European Union.
- CEDEFOP (2018) *Handbook of ICT practices for guidance and career development*. Publications Office of the European Union.

- CEDEFOP, European Commission, ETF, OECD, ILO & UNESCO (2019) *Investing in career guidance*. Publications Office of the European Union.
- CEDEFOP; European Commission; ETF; ICCDPP; ILO; OECD; UNESCO (2020) *Career guidance policy and practice in the pandemic: results of a joint international survey*. Publications Office of the European Union.
- Colomer, M. (2010) *Tècniques d'assessorament individual I. L'acció orientadora*. Barcelona, SOC.
- Colomer, M. (2013) *Eina d'identificació per al desenvolupament de la competència social*. Barcelona, Diputació de Barcelona.
- Colomer, M. i Fló, A. (2010) *Proposta metodològica d'inserció laboral per a joves*. Barcelona, Entitats Catalanes d'Acció Social (ECAS).
- Consejo de la Unión Europea (2008) *Incluir mejor la orientación permanente en las estrategias permanentes de educación y formación permanente*. Diario Oficial de la Unión Europea (DOUE). 319/4-319/7, 13/12/2008.
- ELPGN (2015) *Guidelines for Policies and Systems Development for Lifelong Guidance: A reference framework for the EU and for the Commission*. The European Lifelong Guidance Policy Network (ELGPN). <http://www.elgpn.eu/publications/browse-by-language/english/elgpn-tools-no-6-guidelines-for-policies-and-systems-development-for-lifelong-guidance/> (Recuperat el 2 d'abril de 2021)
- Eschenbacher, S. i Fleming, T. (2020) «Transformative dimensions of lifelong learning: Mezirow, Rorty and COVID-19». *International Review of Education*, núm. 66, p. 657–672 <https://doi.org/10.1007/s11159-020-09859-6>
- Eurydice (2011) *Science Education in Europe: National Policies, Practices and Research*. Agencia Ejecutiva en el ámbito Educativo, Audiovisual y Cultural (EACEA P9 Eurydice).
- Figuera, P. (Coord.) (2013) *Orientación profesional y transiciones en el mundo global. Innovaciones en orientación sistémica y en gestión personal de la carrera*. Barcelona, Laertes.
- Figuera, P. i Massot, I. (2013) «Estrategias para facilitar la transición al final de la secundaria». En L. E. Santana (Coord.), *Educación en secundaria, retos de la tutoría*. Madrid, Wolters Kluwer, p. 267-296.
- Giroux, H.; Rivera-Vargas, P. i Passeron, E. (2020). «Pedagogía Pandémica. Reproducción Funcional o Educación Antihegemónica». *Revista Internacional de Educación para la Justicia Social*, núm. 9 (3), p. 1-7 <https://revistas.uam.es/riejs/article/view/12199> (Recuperat el 2 d'abril de 2021).
- González-Herrera, A.; Blanco Hernández, P.; Márquez-Domínguez, Y. i García-Mesa, M. (2017) «La acción tutorial y la orientación educativa en la educación de adultos; una propuesta de revisión y mejora de las tutorías en radio ECCA». *European Journal of Open Education and E-learning Studies*, núm. 2(2). <http://doi.org/10.5281/zenodo.1136222>
- Green, C.; Mynhier, L.; Banfill, J.; Edwards, P.; Kim, J. i Desjardins, R. (2020) «Preparing education for the crises of tomorrow: A framework for adaptability». *International Review of Education*, núm. 66, p. 857–879. <https://doi.org/10.1007/s11159-020-09878-3>
- Hooley, T. (2013) *The evidence base on lifelong guidance: a guide to key findings for effective policy and practice. Tools 3*. European Lifelong Guidance Policy Network (ELGPN)
- James, N. i Thériault, V. (2020) «Adult education in times of the COVID-19 pandemic: Inequalities, changes, and resilience». *Studies in the Education of Adults*, núm. 52, 2, p. 129-133. <https://doi.org/10.1080/02660830.2020.1811474>

- Käpplinger, B. i Lichte, N. (2020) «The lockdown of physical co-operation touches the heart of adult education: A Delphi study on immediate and expected effects of COVID-19». *International Review of Education*, núm. 66, p. 777-795. <https://doi.org/10.1007/s11159-020-09871-w>
- Lent, R.W. i Brown, S.D. (2020) «Career decision making, fast and slow: Toward an integrative model of intervention for sustainable career choice». *Journal of Vocational Behavior*. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103448>
- Loioidice, I. (2012) «Orientar a las personas adultas en una sociedad compleja». *Revista Española de Orientación y Psicopedagogía REOP*, núm. 23 (1), pp. 3-12
- Lopes, H. i McKay, V. (2020) «Adult learning and education as a tool to contain pandemics: The COVID-19 experience». *International Review of Education*, núm. 66, p. 575-602 <https://doi.org/10.1007/s11159-020-09843-0>
- López Martín, R. (2020) «Reflexiones Educativas para el posCovid-19. Recordando el Futuro». *Revista Internacional de Educación para la Justicia Social*, núm. 9(3), p. 127-140. <https://doi.org/10.15366/riejs2020.9.3.007>
- Mann (21 de diciembre de 2020) «Nunca antes en la historia de la humanidad la orientación académica y profesional ha sido tan importante». *Educaweb* [en línea] <https://www.educaweb.com/noticia/2020/12/21/nunca-antes-historia-humanidad-orientacion-academica-profesional-ha-sido-tan-importante-19409/> (Recuperat el 21 d'abril de 2021)
- Manzanares Moya, A. i Sanz López, C. (2018) *Orientación Profesional. Fundamentos y Estrategias*. Ciudad Real, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Castilla La Mancha.
- Martínez, M.; Buxarrais, M. R., i Esteban, F. (2002) «La universidad como espacio de aprendizaje ético». *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 29, p. 17-43.
- Marzo, A. (2012) *Aprenentatge a l'edat adulta: identitats i comunicació, competències i entorn social*. Barcelona, Universitat de Barcelona (Tesi doctoral inèdita).
- McMahon, M. i Watson, M. (2015) *Career assessment. Qualitative approaches*. Sense Publishers.
- Mejías, J.J. i Usán, P. (2018) «El orientador en la educación secundaria para adultos: ¿qué esperan alumnos y profesores?». *Revista Interamericana de Educación de Adultos*, núm. 40 (2), p. 137-153.
- Moreno-Rodríguez, R.; Tejada-Cruz, A. i Díaz-Vega, M. (coords.) (2020) «COVID-19. Educación Inclusiva y Personas con Discapacidad: Fortalezas y Debilidades de la Teleeducación». *Colección iAccessibility Vol. 23*. La Ciudad Accesible https://www.observatoriodelainfancia.es/ficherosoia/documentos/7181_d_COVI19-EducacionInclusiva.pdf (Recuperat el 20 d'abril de 2021)
- Núñez, L. (2016) *Tejer vínculos. Pilares para una pedagogía de la proximidad*. Sevilla, Editorial Universidad de Sevilla.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2020) *OECD Economic Outlook, Interim Report March 2020. CORONAVIRUS: the world economy at risc*. OECD Publishing.
- Orlović Lovren V. i Popović K. (2018) «Lifelong Learning for Sustainable Development—Is Adult Education Left Behind?», a Leal Filho W.; Mifsud M.; Pace P. (eds) *Handbook of Lifelong Learning for Sustainable Development*. World Sustainability Series. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-63534-7_1

- Padilla-Carmona, M.T.; Suárez-Ortega, M. i Sánchez-García, M.F. (2014) *Necesidades y competencias de las personas adultas para su inserción profesional*. Comunicación. XIII Congreso Internacional de Teoría de la Educación. Universidad de Sevilla
- Reimers, F.M. i Schleicher, A. (2020) *A framework to guide to an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Rodríguez, M.L. i Llanes, J. (2015) «La orientación de las personas adultas y las transiciones». *Revista Diálogos*, núm. 1-2, p. 3-12.
- Rodríguez, M.L. i Llanes, J. (2019) *Formación y orientación de personas adultas*. Sevilla, Universo de letras.
- Rodríguez-Bailón, R. (2020) «Inequality viewed through the mirror of COVID-19». *International Journal of Social Psychology*, núm. 35, 3, p. 647-655, <http://doi.org/10.1080/02134748.2020.1796298>
- Savickas, M. L. (2012) «Life Design: A Paradigm for Career Intervention in the 21st Century». *Journal of Counseling & Development*, núm. 90 (1), p. 13-19.
- Schuller, T. (2004) «Three capitals: A framework», a T. Schuller; J. Preston; C. Hammond; A. Brasset-Grundy i J. Brynner (eds.) *The Benefits of Learning: The impact of education on health, family life and social capital*. London, Routledge Falmer. p. 12-34
- Sher L. (2020) «COVID-19, anxiety, sleep disturbances and suicide. Letter to the Editor». *Sleep Medicine*, 70, 124. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2020.04.019>.
- Soldevila, A.; Llanes, J. i Tey, A. (2020) «La educación secundaria en los Centros de Formación de personas Adultas en Cataluña». *Revista Práxis Educativa*, vol. 16, núm. 42, p. 217-239. <https://doi.org/10.22481/praxisedu.v16i42.7349>
- Stanistreet, P.; Elfert, M. i Atchoarena, D. (2020) «Education in the age of COVID-19: Understanding the consequences». *International Review of Education*, núm. 66, p. 627-633. <https://doi.org/10.1007/s11159-020-09880-9>
- Tarabini, A. i Jacovkis, J. (2020) *Recerca Escoles Confinades, Informe 4: L'escola des de la distància*. GEPS-UAB.
- Taveira, M. C. i Rodríguez Moreno, M.L. (2010) «La gestión personal de la carrera y el papel de la orientación profesional. Teoría, práctica y aportaciones empíricas». *Revista Española de Orientación y Psicopedagogía. REOP*, núm. 21 (2), p. 335-345.
- Torres, R.Mª. (2009) *De la alfabetización al aprendizaje a lo largo de la vida: tendencias, temas y desafíos de la educación con personas jóvenes y adultas en América Latina y el Caribe*. Hamburg, UIL - UNESCO Institute for Lifelong Learning.
- Torres, R.Mª. (2010) *Lifelong Learning. Moving Beyond Education for All (EFA)*. Keynote speech at the Shanghai International Forum on Lifelong Learning. Shanghai.
- UNESCO (1997, julio) *Quinta Conferencia Internacional sobre Educación de Adultos (Confitea V)*, Hamburgo.
- UNESCO (2014) *UNESCO education strategy 2014-2021*. United Nations Educational Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231288> (Recuperat el 3 de febrer de 2021)
- UNESCO (2016) *Recomendación sobre el aprendizaje y la educación de adultos*. United Nations Educational. Scientific and Cultural Organization. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245179_spa (Recuperat el 3 de febrer de 2021)

- UNESCO (2017) *Education for Sustainable Development Goals: learning objectives*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- UNESCO (2020) *Education: from disruption to recovery*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (Recuperat el 5 de febrer de 2021)
- UIL UNESCO Institute for Lifelong Learning (2020) *Adult education and the challenge of exclusion*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372904?posInSet=1&queryId=3f606229-d87a-40db-984c-a5af35c31f86> (Recuperat el 4 de febrer de 2021)
- Valdés-Cotera, R.; Pilz, D.; Rivero, J.; Machado, M. M. i Walder, G. (2013) *Aportes conceptuales de la educación de personas jóvenes y adultas: hacia a construcción de sentidos comunes en la diversidad*. Organización de Estados Iberoamericanos-Instituto de la UNESCO para el Aprendizaje a lo Largo de Toda la Vida. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000224714>. (Recuperat el 4 de febrer de 2021)
- Waller, R.; Hodge, S.; Holford, J.; Milana, M. i Webb, S. (2020) «Lifelong education, social inequality and the COVID-19 health pandemic». *International Journal of Lifelong Education*, núm. 39:3, p. 243-246, <https://doi.org/10.1080/02601370.2020.1790267>
- Zawacki-Richter, O.; Kerres, M.; Bedenlier, S.; Bond, M. i Buntins, K. (eds) (2020) *Systematic Reviews in Educational Research*. Wiesbaden, Springer.

La educación de adultos y el aprendizaje a lo largo de la vida: tendencias y necesidades en tiempos de COVID-19

Resumen: A escala global, la actividad de estudiantes y docentes de la etapa de educación de adultos se ha alterado a partir de la crisis sanitaria por la -19. La literatura publicada en el transcurso de los meses siguientes muestra que la temática se ha hecho presente en varios artículos de reflexión y de investigación. El análisis de la actividad científica permite identificar las fortalezas, los nuevos marcos de referencia y las necesidades emergentes en el nuevo escenario, con un enfoque de aprendizaje a lo largo y ancho de la vida. Comprender cuál ha sido el impacto de la pandemia en la educación de adultos y cuáles son las nuevas condiciones para el aprendizaje, nos permite reflexionar sobre las acciones que habría que desarrollar, desde las instituciones, para situar la educación de adultos como un elemento clave que permita cumplir los objetivos orientados al desarrollo ético, cívico, social, cultural y laboral y la promoción personal.

Palabras clave: aprendizaje a lo largo de la vida, COVID-19, educación de adultos, orientación, pandemia

Éducation des adultes et apprentissage tout au long de la vie : tendances et besoins à l'époque du COVID-19

Résumé: Sur le plan international, l'activité des étudiants et des enseignants dans l'éducation des adultes a changé depuis la crise sanitaire de la -19. La littérature publiée au cours des mois suivants montre que le sujet a été présent dans plusieurs articles de réflexion et de recherche. L'analyse de l'activité scientifique permet d'identifier les points forts, les nouveaux cadres de référence et les besoins émergents dans le nouveau scénario, avec une approche d'apprentissage tout au long et au large de la vie. Comprendre l'impact de la pandémie sur l'éducation des adultes et les nouvelles conditions pour l'apprentissage nous permet de réfléchir sur les actions que les institutions doivent concevoir, afin de faire de l'éducation des adultes un élément clé pour atteindre les objectifs orientés vers le développement éthique, civique, social, culturel, ainsi que le travail et la promotion personnelle.

Mots-clés: apprentissage tout au long de la vie, COVID-19, éducation des adultes, orientation, pandémie

Adult education and lifelong learning: trends and needs in COVID-19 times

Abstract: Globally, in adult education, students and teachers' activity has been disrupted as a result of the -19 health crisis. The literature published since the emergence of the virus has shown that this topic has been presented in several scientific articles. Under a lifelong learning approach, the analysis of scientific activity can contribute to identifying strengths, new reference frameworks and emerging needs in that new scenario. Moreover, the comprehension of -19's impact on adult education, added to the understanding of its associated new learning conditions, should help researchers to reflect on actions that institutions could implement, to make adult education a key component of ethical, civic, social, cultural and professional development, and self-promotion.

Keywords: lifelong learning, COVID-19, adult education, guidance, pandemic